

УДК 316.4

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ СТРУКТУРНОГО НАСИЛЛЯ Й. ГАЛЬТУНГА ТА ЙОГО ПРОЯВИ

Дмитро Кундельський

*Хмельницька спеціалізована загальноосвітня школа № 6
провул. Володимирський, 12, 29000, м. Хмельницький, Україна*

У статті проаналізовано теорію структурного насилля норвезького дослідника Й. Гальтунга та інших вчених, що досліджували це явище. Наведено конкретні приклади його прояву та деякі емпіричні показники, завдяки яким можна досліджувати цей феномен.

Ключові слова: Й. Гальтунг, пряме насилля, структурне насилля, культурне насилля, ПСФМ-синдром, соціальна структура.

За теоретичну основу дослідження автором взято теорію структурного насилля відомого норвезького дослідника Йохана Гальтунга. Це норвезький математик і соціолог, спеціаліст з аналізу та врегулювання конфліктів, засновник і керівник руху “Transcend International”, всесвітньої мережі, що має місію досягти більш мирного світу шляхом використання освітніх методів, тренінгів, поширення досліджень, спрямованих на трансформацію конфліктів ненасильницьким чином за допомогою співпереживання та творчості для прийнятних та стабільних результатів [1].

Норвезький вчений доволі своєрідно та під значно ширшим кутом розглядає суть явища насилля взагалі. Зокрема, у своїй статті «Violence, Peace, and Peace Research» (1969 р.) він зазначає, що насилля має місце тоді, коли людські істоти зазнають такого впливу, що їх фактичні соматичні та ментальні реалізації є нижчими від потенціалу, яким вони володіють. Далі вчений пише, що «насилля – це те, що збільшує відстань між потенційним і фактичним, а також тим, що перешкоджає зменшенню цієї відстані» [2, с. 168].

Влучним прикладом, який дозволяє зрозуміти суть даного визначення, є судження норвезького науковця про те, що якщо особа у XVIII ст. помирала від туберкульозу, то це складно розглядати як насилля, бо на той момент цього було не уникнути, але якщо людина помирає від цієї хвороби сьогодні, незважаючи на всі медичні ресурси у світі, то це вже насилля [2, с. 168]. Інший приклад – життя тривалістю 30 років у неолітичний період не було ознакою насилля, але така ж тривалість його сьогодні (через війни чи соціальну несправедливість) розглядається вченим як насилля [2, с. 169].

Тобто якщо люди помирають від голоду, коли у світі є можливість їх нагодувати, або помирають від хвороб, коли є необхідні ліки, тоді можна говорити про існування структурного насилля, оскільки б альтернативні структури могли б попередити такі смерті [3, с. 59]. Й. Гальтунг стверджує у праці «Трансформація конфлікту мирними засобами (Трансценд метод)», що насилля ушкоджує тіло, розум і душу [4, с. 102].

Таким чином, визначення насилля, запропоноване Й. Гальтунгом, дозволяє більш широко та під іншим кутом зору розглядати цей феномен, вказуючи на його, насамперед, системний характер, який може являтися і в непрямій формі.

Виходячи з концепції структурного насилля Й. Гальтунга, насилля має три прояви: пряме, структурне та культурне, які, як буде проаналізовано у другому розділі

роботи, можуть бути тісно взаємопов'язані між собою в так званому «трикутнику насилля» [5].

Пряме насилля свідомо націлене на завдання шкоди, воно є видимим, руйнівним і є найбільш небезпечною його формою [4, с. 102].

На думку послідовника Й. Гальтунга, професора Ольденбурзького університету Вілліама Хатвея, пряме насильство – війна, вбивство, зґвалтування, напад, словесні напади – це те, що ми сприймаємо фізично, але воно проявляється за межами умов, що створені невидимими формами насилля, і їх не можна ліквідувати, не усунувши самого насилля [6].

Таким чином, пряме насилля відображає поведінку, яка загрожує життю та / або зменшує здатність людини задовольняти свої потреби. Приклади включають в себе вбивства, каліцтва, залякування, сексуальне насильство тощо.

Виходячи з наведених вище прикладів, очевидно, що прояви прямого насилля є доволі різноманітними, проте є сенс згрупувати їх у деякі загальні категорії. Так, найбільш поширеним насиллям є його фізичні прояви, або фізичне насилля. Ініціатива запобігання насилля (The Violence Prevention Initiative) належить уряду Ньюфаундленду та Лабрадору (провінція Канади), що займається вирішенням цієї проблеми і на своєму сайті подає доволі розгорнуту класифікацію 9 різних видів насилля та зловживань (табл. 1) [7].

Типологію проявів насилля за шістьма ознаками подає Й. Гальтунг у праці «Violence, Peace and Peace Research» і поділяє його на проявлене та приховане, навмисне та ненавмисне, персональне та структурне [2, с. 173].

Важливо зазначити, що термін «personal violence» є еквівалентним поняттям терміну «direct violence» (прямого насилля) [2, с. 170–173].

Далі вчений продовжує, що під фізичним насиллям люди зазнають саме анатомічних соматичних ушкоджень та обмеження природних фізіологічних потреб, що наочно демонструє типологія прямого насилля (табл. 2) [2, с. 174].

Іншим різновидом як прямого, так і непрямого насилля є психологічне, яке має місце тоді, коли хтось використовує погрози та спричинює страх в іншого індивіда, щоб отримати над ним контроль [2, с. 169]. Й. Гальтунг визначає психологічне насилля як таке, що спрямоване на душу людини і може включати брехню, промивання мізків та різного роду ідеологізацію та погрози, що служать, щоб зменшити ментальний потенціал людини [2, с. 169].

Таблиця 1

Фізичне	Сексуальне	Емоційне
Виникає, коли хтось використовує свою частину тіла чи як об'єкт для контролю дій особи	Виникає, коли особа змушена проти своєї волі брати участь у сексуальній активності	Виникає, коли хтось говорить чи робить щось, що змушує особу почуватись тупою чи бездарною
Психологічне	Духовне(релігійне)	Культурне
Виникає, коли хтось використовує погрози чи спричинює страх на індивіда, щоб отримати контроль	Виникає, коли хтось використовує духовні вірування особи з метою маніпуляції, домінування чи контролю над особою	Виникає, коли особа страждає внаслідок практики, яка є частиною її культури, релігії або традиції
Словесна образа	Фінансове зловживання	Нехтування
Виникає, коли хтось використовує мову (словесну чи усну), що спричиняє шкоду індивіду	Відбувається, коли хтось контролює фінансові ресурси особи без її згоди або зловживає цими ресурсами	Відбувається, коли хтось несе відповідальність за надання допомоги індивідууму, але не робить цього.

Таблиця 2

Типологія прямого соматичного насилля	
Фокусована на анатомії	Фокусована на фізіології
1. <i>дроблення</i> (кулачні бої, катапульти)	1. <i>заборона повітря</i> (задихання, задишка)
2. <i>розривання</i> (вішання, розтягування, різання)	2. <i>заборона води</i> (зневоднення)
3. <i>проколювання</i> (ножі, списи, кулі)	3. <i>заборона їжі</i> (голодування через облогу, ембарго)
4. <i>горіння</i> (підпал, вогонь, метання)	4. <i>заборона руху</i>
5. <i>отруєння</i> (у воді та їжі, в газах)	а) обмеженням тіла (ланцюги, газ)
6. <i>випаровування</i> (як в ядерному вибуху)	б) обмеженням простору (ув'язнення, затримання, вигнання) в) мозковим контролем (нервово-паралітичні гази, «промивання мізків»)

Важливою ознакою розрізнення прямого та непрямого насилля є наявність чи відсутність суб'єкта, який його здійснює. Пряме насилля, на думку Й. Гальтунга, завжди передбачає особу, яка його здійснює. Тоді ж як непряме (або структурне) є безособовим [2, с. 170].

Далі автор відзначає, що в обох випадках індивіди можуть бути вбиті чи скалічені та зазнавати маніпуляцій методом «батога та пряника» [2, с. 171]. Але якщо в першому випадку ці наслідки можуть бути прослідковані назад до конкретних осіб та акторів, то в другому випадку це вже не має значення. У структурі немає особи, яка безпосередньо шкодить іншій, а насилля проявляється як нерівна сила і створює нерівні шанси [2, с. 171].

Отже, можна перейти до визначення та опису ознак головного поняття цієї роботи – структурного насилля. Важливе значення для розуміння сутності цього феномена має саме поняття «структура», яке Й. Гальтунг розглядає як модель соціальної взаємодії, в якій люди виконують певні ролі, що є для них звичними [4, с. 106].

Поняття Й. Гальтунга «структура» є тотожним поняттю соціального інституту, яке прийняте в соціології. Серед численних визначень цього поняття можна знайти таке: соціальні інститути – це така форма спільної діяльності людей, що історично склалася, за допомогою яких організовується суспільне життя [8].

Отже, соціальна структура (соціальний інститут) може стати перешкодою на шляху задоволення базових людських потреб [4, с. 106].

У своїй праці «Трансформація конфлікту мирними засобами» Й. Гальтунг характеризує його як таке, що є неусвідомленим, звичним, до нього так чи інакше залучені всі [4, с. 106]. Структури, пише далі Гальтунг, є насильницькими по відношенню до тіла, свідомості та духу. Вони пригнічують, експлуатують, відчужують. Деякі структури, такі як рабство, колоніалізм, патріархат, є особливо жорсткими і консервативними [4, с. 117].

У своїй праці «Cultural violence», вчений розвиває свою думку і вважає, що основою архетипічної насильницької структури є експлуатація вищим класом (в термінології Гальтунга це «топдоги») нижчого класу («андердоги» за Гальтунгом), що проявляється в нерівному обміні ресурсами для задоволення людських потреб [9, с. 293].

Там, де є стратифікація, також буде і експлуатація, пише Гальтунг в іншій праці «Structural theory of aggression», а сама агресія виникає в системах з порушенням рангової рівноваги. На міжособистісному рівні вона має форму злочину, на груповому – революцій, на міжнародному – війн [10, с. 95–97].

Як вже зазначалось вище, Й. Гальтунг розглядає насилля як обмеження людських потреб, якого можна уникнути. Основні людські потреби за Й. Гальтунгом, – це: потреби у виживанні, в добробуті, ідентичності, ментальні потреби та потреби у свободі. І відповідно, проявами структурного насилля є їх заперечення – смертність, захворюваність, відчуження, репресії [9, с. 292].

Пояснюючи суть даного явища, Й. Гальтунг наводить приклад того, що структурне насилля може являти собою заморожене пряме насильство давніх військових вторгнень чи расового/класового пригнічення (колоніалізм, рабство). Це невидиме, безособове насилля, яке не є проявом чийсь волі до завдання шкоди, проте може бути не менш руйнівним, ніж пряме [4, с. 102]. Вчений дане поняття ототожнює з терміном «соціальна несправедливість» [2, с. 171].

Варто відзначити, що структурне насилля має місце не лише в окремо взятій країні, а також і в міжнародних відносинах. Зокрема, Й. Гальтунг вважає, що сучасний світ складається з розвинутих націй «Центру» та слабозвинутих країн «Периферії», і кожна нація має свої центри та периферії. І цю нерівність він розглядає як одну з основних форм структурного насилля, але вже на міжнародному рівні (оригінальна ідея ж належить іншому американському соціологу, лідеру сучасного неомарксизму, І. Валлерстайну) [11, с. 81].

Важливе значення в аналізі феномена структурного насилля має так званий ПСФМ-синдром, який описує чотири аспекти його прояву стосовно суспільних структур (для людей) та міжнародних структур (для країн). Іншими словами, це методи, які використовують особи з вищим суспільним рангом («топдоги») для здійснення контролю над тими, хто обмежений у доступі до ресурсів та влади («андердоги») [9, с. 294]. Відповідно, Й. Гальтунг тлумачить його таким чином:

проникнення – міра того, наскільки ті, що вгорі, здатні психологічно впливати на тих, що внизу, і змушувати останніх сприймати певні структури як щось природне (суспільство, як і гора, складається з вершини та основи) чи дароване Богом (покарання за гріхи чи лінощі; проте на небесах останні можуть стати першими);

сегментація – міру того, що насправді відбувається, знають лише політичні лідери; ті ж, що внизу, бачать лише невеликі сегменти реальності і не можуть сформувати повніший образ реальності;

фрагментація – розгалуженість взаємодії тих, що нагорі, і ізольованість тих, що внизу; як жінки та діти в межах своїх сімей;

маргіналізація – відрізаність тих, що внизу (часто – представників чи представниць іншої раси), від контактів із верхніми ешелонами, виключення їх із суспільного чи світового контексту.

Далі автор зазначає, що ці чотири механізми пояснюють, чому купка осіб чи країн можуть домінувати над більшістю людей чи країн, поєднуючи пригнічення, експлуатацію, відчуження і майже не вдаючись до прямого насильства. Використовуючи всі ці механізми, еліти також можуть маніпулювати результатами виборів і спотворювати демократичні ідеали [4, с. 106].

Й. Гальтунг наводить і конкретні приклади, як діє на практиці ПСФМ-синдром. У структурах рабства механізм проникнення – це зусилля, спрямовані на те, щоб примусити чорне населення сприймати себе як людей нижчого гатунку; сегментація – це обмежене бачення світу, який складався для чорних із хижок та бавовняних плантацій; фрагментація – це запобігання їхньому об'єднанню; маргіналізація – поділ на білих та чорних [4, с. 108].

У статті «Cultural Violence» норвезький вчений аналізує, як діє цей механізм стосовно політики Ізраїлю щодо Палестини. І проявляється в тому, щоб змусити

палестинців почувати себе людьми нижчого сорту; обмежувати їхню економічну активність та ізолювати від єврейського суспільства, використовуючи принципи «розділяй та владарюй» [9, с. 297].

Важливе значення має те, за допомогою яких показників можна проаналізувати на емпіричному рівні прояви структурного насилля. У цьому контексті варто звернути увагу на статтю канадських дослідників Гернота Кьолера та Нормана Елкока «Емпіричний зміст структурного насилля», що датована ще 1976 р. Науковці за основу дослідження беруть поняття середньої тривалості життя (life expectancy), рівень структурного насилля в інших країнах світу визначають через дві моделі – шведську та егалітарну, як різницю між середньою тривалістю життя у Швеції на 1965 рік (74,7 роки), чи егалітарну модель (68,3 роки) із будь-якою іншою країною світу за спеціальною формулою, що включає кількість населення певної країни, і на основі емпіричних показників фактично з країн усього світу виділяють умовно країни, які належать до «багатої Півночі» чи «бідного Півдня» [12, с. 343–356].

Подібні завдання розкриваються у статті Торда Хьовіка «Демографія структурного насилля», що вийшла роком пізніше (1977 р.). Окрім поняття середньої тривалості життя та кількості населення, автор вносить додаткові зміни для аналізу даного феномену. Зокрема, пояснює, як потенційне збільшення очікуваної тривалості життя пов'язане з річною кількістю смертей та загальним рівнем смертності у всьому світу та окремих регіонах на той період часу. Одним із основних результатів, пише автор, є рівність між відсотком втрат років життя та відсотком смертей від структурного насильства, коли населення перебуває у стаціонарній рівновазі. Вчений стверджує, що протягом 1970 року потенційна очікувана тривалість життя у всьому світі становила 72 роки, тоді як фактична становила 53 роки. Індекс структурного насильства (ISV), який вимірює його інтенсивність, становить 26; а кількість структурного насильства (QSV), що відповідає кількості загиблих, становить 18 мільйонів щорічних смертей від структурного насильства в цілому світі [13, с. 59–73].

Із більш сучасних досліджень слід звернути увагу на статтю дослідниці Кетлін Хо «Структурне насилля як порушення прав людини», в якій вона розглядає абсолютну бідність як прояв структурного насилля в цілому світі. Авторка, посилаючись на працю Т. Погге, відзначає, що майже кожна п'ята людина (на 2003 р.) живе менше ніж на один долар у день [14, с. 5]. У статті зазначається, що саме бідність створює перешкоди на шляху до задоволення основних людських потреб, і наводяться конкретні приклади: 815 мільйонів людей недоїдають; 1,1 мільярда людей не мають доступу до безпечної води; понад 880 мільйонів людей не мають доступу до основних медичних послуг; приблизно третина всіх смертельних випадків людей, близько 50000 на день, пов'язана із зусиллями, пов'язаними з бідністю, які легко запобігти завдяки кращому харчуванню, безпечній питній воді, вакцинам, дешевим пакетам для регідратації та антибіотиків [14, с. 6].

Бідність виникає як результат нерівномірного розподілу ресурсів у світі, бо політична влада у світі тримається в руках небагатьох, і центральна нерівність дає поштовх розвитку структурного насилля. Доповідь Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй за 1999 рік обґрунтовує це домінування та концентрацію багатства в руках декількох, зокрема відзначається, що країни ОЕСР із 19% світового населення мають 71% світової торгівлі товарами та послугами, 58% прямих іноземних інвестицій та 91% всіх користувачів Інтернету [14, с. 7].

Очевидні факти, які свідчать про нерівномірний розподіл ресурсів у світі, наводить також у своїй монографії «Ліберальна демократія в XXI столітті: ресурси, виклики, перспективи» український науковець С.В. Білошицький. Так, посилаючись на доповідь ООН про людський розвиток на 1998 рік, вчений зазначає, що три найбагатші людини у світі

мають сукупне особисте майно, що перевищує валовий внутрішній продукт 48 найменш розвинутих країн разом взятих. У 1999 р. майно 475 мільярдерів перевищувало дохід половини світового населення. Американці витрачають на косметику 8 мільярдів доларів у рік. За оцінками ООН, 6 млрд. доларів вистачило би на те, щоб діти усього світу отримали початкову освіту. Європейці з'їдають морозива на 11 млрд. доларів у рік, у той час коли 9 млрд. цілком би вистачило на те, щоб забезпечити чистою водою та надійною каналізацією всіх людей, що цього потребують [15, с. 568].

Учений стверджує, що з кінця 60-х рр. у США, а з кінця 70-х – у Західній Європі суспільствознавці зафіксували відхід правлячих режимів від доктрини «суспільства загального добробуту», запанувала практика вільного підприємництва та неліберального капіталізму, що зберігається і сьогодні, і, як наслідок, відбувається соціальна поляризація суспільства [15, с. 546–581].

Так, наприклад, на законодавчому рівні США не гарантує доступне медичне обслуговування для своїх громадян. За відсутності медичного страхування кожного року передчасно помирає 18 тис. американців [15, с. 544]. Відповідно, можна стверджувати, що структурне насилля характерне і для розвинутих країн світу.

Слід відзначити, що структурне насилля буває тісно пов'язане з прямим насиллям та безпосередньо впливає з нього під час найбільш гострої форми соціального конфлікту – війни. Так, згадувані вище канадські автори Г. Кьолер та Н. Еллок вважають атрибутами структурного насилля під час війни нестачу їжі, захисту, медичної допомоги. І як наслідок люди помирають від відсутності предметів першої необхідності [12, с. 343].

Прикладом такого виду структурного насилля є громадянська війна в Ємен. Так, за даними сайту Amnesty International, за 23.03.2018 року країна переживає одну з найбільших гуманітарних криз у світі. Понад 22 мільйони людей потребують гуманітарної допомоги, а число хворих на холеру може перевищити мільйон чоловік. Важку гуманітарну ситуацію погіршує військовий конфлікт, усі учасники якого перешкоджають доставці гуманітарної допомоги [16]. У результаті громадянської війни, яка триває в Ємені вже три з половиною роки, сотні тисяч людей живуть у злиднях і страждають від голоду. Серед них налічується 1,8 мільйона дітей [17].

Таким чином, структурне насилля можна вимірювати за допомогою таких показників, як різниця в очікуваній і фактичній тривалості життя; рівень смертності та бідності.

Формулювання основних понять роботи було б неповне без пояснення суті ще одного важливого типу насилля в теорії Й. Гальтунга – культурного насилля.

Під культурним насиллям Й. Гальтунг розуміє ті аспекти культури, символічну сферу нашого існування, що знаходять вираження в релігії та ідеології, а також мові, мистецтві, науці, що можуть бути використані для виправдання або ж легітимації прямого чи структурного насилля [9, с. 291]. Проблема, на думку вченого, полягає в тому, що деякі культури трактують насильство/війну як добро, а деякі типи вбивства – як справедливі і навіть священні (священні війни) чи прекрасні (естетика насильства/війни) [4, с. 108].

Дана концепція пояснює, яким чином насилля стає більш прийнятним. Люди звикли сприймати певні типи насильства як добро та справедливість чи навіть як священне і прекрасне. Надзвичайно важливим є те, як народи, держави, міжнародна спільнота виправдовують насилля [4, с. 108].

Культурне насилля є ще більш проблематичним, ніж структурне, адже воно міститься в нас самих, це такі складові частини, як релігія, ідеологія, мова. Те, що творить ідентичність людини. Негативні риси культури стають негативними рисами особистості [4, с. 109].

Й. Гальтунг наводить приклад, що в усьому світі хлопців виховують таким чином, щоб вони були готові захищати свої родини навіть ціною власного життя. Дівчат же привчають до думки, що їх мають захищати і оберігати чоловіки, але в разі необхідності вони також мають пожертвувати власним життям «як чоловіки». Вчений звертає увагу на те, що ні хлопці, ні дівчата не виховуються в культурі миру, яка пропонувала б творче розв'язання конфліктів ненасильницьким шляхом [4, с. 109].

Під час аналізу культурного насилля Й. Гальтунг виділяє два особливо небезпечні синдроми – ОСТ і ДМА. Учений відзначає, що перший більше апелює до емоцій, тоді як другий – до когнітивних здібностей та образів. Синдром ОСТ проявляється в культурах статей, поколінь, рас, класів та націй. Синдром ДМА властивий західній та іншим цивілізаціям. Отже, ОСТ-синдром – це:

- 1) *обраність* – коли певна група вважає себе винятковою, обраною вищими силами, історією чи Богом. Має місію у світі, з якою інші повинні рахуватись;
- 2) *слава* – складається з міфів про золоте, часто дуже віддалене минуле та славне майбутнє, коли буде виконано місію, що доручена вищими силами;
- 3) *травма* – обраність викликає заздрість в інших, тому слава часто змішується з гіркою тяжких травм, що виникають під час виконання місії, життя відбувається за приписами вищих сил [4, с. 119].

Відповідно, ДМА-синдром складають:

- 1) *дихотомія* – тенденція ділити світ гостро на дві частини, найпростіше розленування (наприклад, християни та язичники; Західний світ та інші);
- 2) *маніхеїзм* – сприйняття однієї із цих двох частин лише позитивно, а іншої – негативно; боротьба, що підриває нас;
- 3) *армагеддон* – боротьба є непереможною, що закінчується тріумфом зла чи добра [4, с. 119].

Й. Гальтунг продовжує, що коли ці міфи скоміновані, то виправдовують пряме насильство, обіцяючи славу в майбутньому, зцілення від травм минулого (чи помсту за них), покладаючись на підтримку вищих сил. Жерці забезпечують приписи, якими треба керуватися, та їх виконання. Наводить приклад із радянського минулого, вважаючи, що для пролетаріату, обраного класу, за Марксом, такими жерцями були партійні функціонери та функціонерки на чолі з політбюро; історія була Богом, а Маркс – історичним пророком [4, с. 120].

Учений застерігає, що на рівні країни чи класу сума всіх цих синдромів дає патологічні результати, як показують приклади нацистської Німеччини, фашистської Італії, мілітаристської Японії, сталінського СРСР та маоїстського Китаю [4, с. 120].

Більш детально Й. Гальтунг пояснює прояви культурного насилля у статті з одноіменною назвою «Cultural Violence». Зокрема, в релігійній сфері. Коли в ім'я Бога здійснюється поділ на «обраних» та «необраних», справжніх віруючих та еретиків; до яких негативних наслідків (колоніалізму, імперіалізму, сексизму) таке розуміння релігії приводить [9, с. 297]. У вищезгаданій статті вчений наводить приклади культурного насилля і в ідеологічній сфері, зокрема ідеології національних держав із теологічною основою як «обраних Богом» на прикладі Ізраїлю, Ірану, Японії, США та нацистської Німеччини [9, с. 298].

Культурне насилля може проявлятися, на думку Й. Гальтунга, і в мові. На думку вченого, деякі європейські мови (італійська, іспанська, французька та сучасна англійська), що мають латинське коріння, роблять жінок невидимими, використовуючи одне і те ж слово для чоловічої статі для позначення всього людського виду [9, с. 299].

Отже, гендерна дискримінація є прикладом культурного насилля. Так, за даними Amnesty International, в усьому світі жінки потерпають від різних видів дискримінації (за ознаками сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, національності, раси, соціально-економічного статусу), які часто поєднуються, і від особливих, специфічних порушень прав людини. Зокрема, в Сомалі жінок з інвалідністю часто видають заміж насильно, і вони потерпають від домашнього насильства [18].

Цікавою є думка вченого стосовно явища абортів, яке він вважає також прикладом культурного насилля, результатом пріоритету вибору над людським життям, що засноване на запереченні життя ембріону як людського [9, с. 299].

Варто відзначити думку норвезького професора й про те, що насилля може розпочинатись у будь-якому куті трикутника прямого-структурно-культурного насилля і легко перейти в інші кути. Оскільки насильницька структура інституціоналізована та є внутрішньою, безпосереднє насильство також має тенденцію стати інституціоналізованим, повторюваним, ритуальним [9, с. 302]. Але є базова різниця в часовій відносності трьох типів насилля: якщо пряме насилля є подією, то структурне – процесом зі своїми злетами та падіннями, а культурне – інваріантним і постійним [9, с. 294].

Висновки

За теоретичну основу дисертаційного дослідження взято теорію структурного насилля норвезького вченого Й. Гальтунга. Учений доволі широко розглядає саме поняття насилля, вважаючи, що воно має місце тоді, коли людські істоти зазнають такого впливу, внаслідок якого їх фактичні соматичні та ментальні реалізації є нижчими від потенціалу, яким вони володіють. Дане визначення дозволяє більш глибоко розглянути форму прояву цього феномена в соціальній сфері. Виходячи з концепції структурного насилля Й. Гальтунга, насилля має три прояви: пряме, структурне та культурне.

Пряме насилля свідомо націлене на завдання шкоди та відображає поведінку, яка загрожує життю або ж зменшує здатність людини задовольняти свої потреби. Воно завжди видиме, тобто можна побачити його руйнівні наслідки. Найбільш поширеним розумінням прямого насилля є фізичне насилля, коли люди зазнають саме анатомічних соматичних ушкоджень та обмеження природних фізіологічних потреб. Іншими видами прямого насилля можуть бути сексуальне, психологічне, емоційне, вербальне. Пряме насилля завжди адресовано до конкретних осіб, де чітко можна простежити як суб'єкт, так і об'єкт насилля.

Центральною категорією дисертаційного дослідження є поняття структурного насилля. Структурне насилля – це систематичні способи, за допомогою яких деякі групи перешкоджають рівному доступу до можливостей, товарів та послуг, які задовольняють основні потреби людини. Поняття структури в роботах Й. Гальтунга є тотожним поняттю соціального інституту. Патріархат, феодалізм, колоніалізм, рабство – приклади структурного насилля. Це невидиме, безособове насилля, яке не є проявом чіткої волі до завдання шкоди, проте може бути не менш руйнівним, ніж пряме. Норвезький дослідник ототожнює явище структурного насилля з поняттям соціальної несправедливості.

Важливе значення в аналізі феномена структурного насилля має ПСФМ-синдром, який описує чотири аспекти його прояву як стосовно суспільних структур (для людей), так і стосовно міжнародних структур (для країн). Через призму ПСФМ-синдрому можна розглядати політичний аспект прояву структурного насилля в Україні.

Прояви структурного насилля можна розглядати також через конкретні макросоціальні та макроекономічні показники розвитку держави – такі, наприклад, як: рівні смертності, рівні бідності, різниці в очікуваній і фактичній тривалості життя, рівні заробітних плат та розвитку середнього класу тощо.

Під культурним насиллям Й. Гальтунг має на увазі ті аспекти культури, символічну сферу нашого існування, що знаходять вираження в релігії та ідеології, а також мові, мистецтві, науці, що можуть бути використані для виправдання або ж легітимації прямого чи структурного насилля.

Проблема, на думку вченого, полягає в тому, що деякі культури трактують насильство/війну як добро, а деякі типи вбивства – як справедливі і навіть священні (священні війни) чи прекрасні (естетика насильства/війни). Культурне насилля є ще більш проблематичним, ніж структурне, адже воно міститься в нас самих. Це такі складові частини, як релігія, ідеологія, мова. Те, що творить ідентичність людини.

Прикладами культурного насилля є релігійні війни, сексизм, ідеології національних держав із теологічною основою, гендерні стереотипи тощо.

Між прямим, структурним та культурним насиллям є тісний зв'язок, і вони можуть переходити від однієї до іншої форми, але якщо пряме насилля є подією, структурне – процесом, то культурне є інваріантним.

Список використаної літератури

1. Johan Galtung. Founder of Transcend International. URL : <https://www.transcend.org/galtung/#bio> (дата звернення: 5.11.2018).
2. Galtung Johan. Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*. Vol. 6. № 3 (1969). P. 168.
3. Кравченко В.Ю. Сучасні тенденції дослідження і класифікації політичного насилля. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 1. С. 59.
4. Galtung, J., 2000. Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend Method), participants and trainers manual, United Nations Disaster Management Training Programme, Geneva, p.102.
5. Direct, cultural and structural violence. URL : <http://whatonline.org/en/direct-cultural-and-structural-violence> (дата звернення 5.11.2018).
6. T. Hathaway William. Varieties of Violence: Structural, Cultural, and Direct. Transcend Media Service. 2013. URL : <https://www.transcend.org/tms/2013/10/varieties-of-violence-structural-cultural-and-direct/> (дата звернення: 8.11.2018).
7. Defining Violence and Abuse. *Violence Prevention Initiative*. URL : <https://www.gov.nl.ca/VPI/types/index.html> (дата звернення: 8.11.2018).
8. Що таке «соціальний інститут»? Які функції виконують соціальні інститути? URL : <http://politics.ellib.org.ua/pages-12128.html> (дата звернення: 8.11.2018).
9. Galtung Johan. Cultural Violence. *Journal of Peace Research*. Vol. 27. № 3. (Aug., 1990).
10. Galtung Johan. A Structural Theory of Aggression. *Journal of Peace Research*. Vol. 1. № 2 (1964).
11. Galtung Johan. A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*. Vol 8. № 2. 1981. P. 81.
12. Kohler Gernot and Alcock Norman. An Empirical Table of Structural Violence. *Journal of Peace Research*. Vol. 13. № 4 (1976). P. 343–356.
13. Høivik Tord. The Demography of Structural Violence. *Journal of Peace Research*. Vol. 14. № 1 (1977). P. 59–73.
14. Ho Kathleen. Structural Violence as a Human Rights Violation. *Essex Human Rights Review*. Vol. 4. № 2. September 2007.
15. Белошицкий С.В. Либеральная демократия в XXI столетии: ресурсы, вызовы, перспективы. Хмельницкий, 2012.

16. Йемен: Спустя три года после начала конфликта мирные жители продолжают гибнуть от оружия из США и Великобритании. URL : <https://amnesty.org.ru/ru/2018-03-23-yemen> (дата звернення: 3.12.2018).
17. Семилетняя девочка умерла от голода в лагере для беженцев. Ее фото стало символом войны в Йемене. URL : <https://360tv.ru/news/mir/semiletnjaja-devochka-umerla-ot-goloda-v-lagere-dlja-bezhentsev-ee-foto-stalo-simvolom-vojny-v-jemene/> (дата звернення: 3.12.2018).
18. Права людини у 2018 році. URL : <http://amnesty.org.ua> (дата звернення: 8.12.2018).

BASIC CONCEPTS OF STRUCTURAL VIOLENCE THEORY BY J. GALTUNG AND ITS MANIFESTATIONS

Dmytro Kundelskyi

*Khmelnytskyi Specialized School № 6
Volodymyrskyi bystreet, 12, 29000, Khmelnytskyi, Ukraine*

The article analyzes the theory of structural violence of the Norwegian researcher J. Galtung and other scholars who have been investigated this phenomenon. Specific examples of its manifestation and some empirical indicators through which this phenomenon can be investigated are given.

Key words: J. Galtung, direct violence, structural violence, cultural violence, PSFM-syndrom, social structure.